

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ**

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЦЕНТР ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ

Кафедра філософії та соціології

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

**ДО ВИКОНАННЯ ВПРАВ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ
З ДИСЦИПЛІНИ
«ФІЛОСОФІЯ»**

Харків 2022

Методичні вказівки розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри філософії та соціології 30 травня 2022 р., протокол № 8.

Методичні вказівки призначено для поглибленого вивчення філософії та філософських дисциплін. Містять задачі та вправи, що сприятимуть більш глибокому засвоєнню основних філософських концепцій. Рекомендуються для здобувачів вищою освіти першого (бакалаврського) рівня денної та заочної форми навчання.

Укладачі:

доценти В. О. Лебедєв, Т. В. Количева

Рецензент

доц. К. Е. Колісник

ЗМІСТ

Вступ	4
Методичні рекомендації з організації виконання здобувачами вищої освіти першого (бакалаврського) рівня самостійної роботи	4
Тема 1. Філософія як світогляд, її призначення, зміст і функції в суспільстві	7
Тема 2. Філософія досократиків	8
Тема 3. Софісти і Сократ. Етика Сократа	10
Тема 4. Філософські вчення Платона і Аристотеля	13
Тема 5. Неоплатонізм і рання патристика	15
Тема 6. Середньовічна схоластична філософія	16
Тема 7. Філософія Відродження та Реформації	18
Тема 8. Англійський матеріалізм XVII століття	19
Тема 9. Раціоналізм і суб'єктивний ідеалізм Нового часу	21
Тема 10. Французька філософія епохи Просвітництва	23
Тема 11. Вчення Г. С. Сковороди і розвиток української філософії у XIX-XX століттях	24
Тема 12. Німецька класична філософія І. Канта	25
Тема 13. Ідеалістична філософія Г. Гегеля і матеріалістична філософія К. Маркса	26
Тема 14. «Філософія життя»	27
Тема 15. Сучасна світова філософія	29
Тема 16. Онтологія і гносеологія	32
Тема 17. Філософська антропологія	33
Тема 18. Соціальна філософія	34
Тема 19. Релігія як сучасне явище	34
Задачі на загальні філософські питання	37
Список літератури	38

ВСТУП

Вивчення філософії є досить непростою справою. Вона потребує вміння переглянути усталені уявлення про життя, світ, моральні цінності, поглянути на реальність під іншим кутом. Часто може здаватися, що філософія – це лише абстрактне вчення, повністю відірване від життя, а філософські концепції є лише фантазіями старих грецьких мудреців, що жили в сиву давнину. Але це не так. Філософія пронизує все наше життя. Наш спосіб мислення, наше відношення до життя, до добра та зла, – це все створене філософією, бере початок в давніх працях мудреців, і продовжує розвиватися в сучасному світі. Філософські проблеми належать до кола есенціальних, тобто найбільш важливих для людини. Вони виникали і виникають знову і знову, і кожне покоління по різному їх вирішує. Їх можна побачити і в творах класичної культури, і в творах культури масової. Збірник завдань, що пропонується Вашій увазі, дасть змогу поглянути на знайомі твори по-новому, можливо, ознайомитися з гідними уваги творами культури сучасної, відкрити для себе нові шари змісту. І тим самим глибше зрозуміти зміст і призначення науки про мудрість – філософії, та головні її питання.

Методичні рекомендації з організації виконання здобувачами вищої освіти першого (бакалаврського) рівня самостійної роботи

Опис дисципліни. Загальна кількість годин, яка відведена на вивчення дисципліни «Філософія», становить 90 год. Дисципліна викладається для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня.

Для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня денної форми навчання дисципліна викладається у першому або другому семестрах протягом одного семестру і передбачає проведення однієї лекції на тиждень (усього 14 або 15 лекцій залежно від розкладу) і одного практичного (семінарського) заняття раз на два тижні (усього 8 або 7 занять).

Умови ефективного засвоєння змісту дисципліни. Під час лекцій ефективності засвоєння матеріалу, що надається, сприяє не лише уважне слухання і кропітке ведення конспекту, але й також формулювання можливих критичних зауважень, уточнювальних запитань, спроби навести приклади, які б ілюстрували або, навпаки, ставили під сумнів положення, що наводяться.

Активна участь у коротких обговореннях, які зазвичай є природнім елементом лекцій з курсу, також є активністю, що очікується від здобувачів вищої освіти під час вивчення ними дисципліни.

Робота на семінарських заняттях передбачає таку активність для здобувачів вищої освіти:

- підготовку доповідей і виступів на теми, зазначені програмою курсу;
- участь в обговоренні нагальних питань з тематики дисципліни;
- виконання індивідуальних завдань (написання тез на СНТК, надання результатів реферативних робіт тощо);
- підготовку для здобувачів вищої освіти до участі у конференціях різного рівня;
- залучення здобувачів вищої освіти до активної роботи у філософському гуртку кафедри та дискусійному клубі.

Семінар. Метою семінарського заняття є можливість повнішого та глибшого засвоєння теоретично важливих та значущих положень дисципліни, сприяння кращому осмисленню проблем повсякденності, уміння доводити останні до їх теоретичного рівня. Належному засвоєнню матеріалу курсу буде сприяти ретельна підготовка до занять, у процесі якої студенти мають звертатися не тільки до конспекту лекцій та підручника, а й до рекомендованої викладачем літератури та інтернет-сайтів.

Підготовка реферативних повідомлень та виступів допоможе розширити знання для здобувачів вищою освіти, забезпечить дискусійність та змістове навантаження занять. При підготовці до виконання самостійної роботи здобувачам варто звернути увагу на деякі рекомендації щодо написання рефератів. Реферат є самостійною письмовою роботою здобувачів вищої освіти, у якій розкривається основний зміст певної теми. Вони можуть як стосуватися, так і не стосуватися матеріалу, який розглядався на аудиторних заняттях. Мета написання рефератів

полягає, з одного боку, у прищепленні для здобувачів вищої освіти навичок самостійної роботи з навчальною і спеціальною літературою та розвитку власного мислення, з другого – у поглибленні і розширенні їхніх теоретичних та фактичних знань з основних тем курсу.

Принципи формування оцінки

Модульне тестування

Оцінка формується відповідно до кількості правильних відповідей на тестові модульні питання (20 питань в тесті). Максимальна кількість становить 40 балів за виконання тесту.

Поточний контроль

Максимальна кількість становить 60 балів. Оцінка формується шляхом накопичення здобувачами вищої освіти балів за такі види роботи й активності:

- наявність і повнота конспекту лекцій і тем, що виносяться на самостійний розгляд (максимальна сума балів – 15);

- виконання контрольної роботи Moodle (максимальна кількість балів – 12);

- в доповіді на семінарських заняттях – передбачає розгорнуте усне викладення теоретичного матеріалу з конкретного питання, самостійні висновки і рекомендації;

- відповіді на питання викладача й інших здобувачів вищої освіти – учасників семінару (максимальна кількість балів – 15 (дві доповіді впродовж модуля);

- індивідуальне завдання: (максимальна кількість балів – 15 (залежно від якості написання);

- додаткові 15 балів здобувач вищої освіти може отримати завдяки написанню реферату або участі у роботі філософського гуртка кафедри та дискусійного клубу.

Екзамен. Здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня отримує екзамен за результатами модульного 1-го та 2-го контролю шляхом накопичення балів. Максимальна кількість балів, яку може отримати здобувач вищої освіти, становить 100 (до 60 балів поточного контролю та до 40 балів за модульне тестування). Середнє арифметичне суми модульних оцінок становить заліковий бал. Якщо здобувач вищої освіти не погоджується із запропонованими балами (у разі отримання оцінки на рівні В або D за шкалою ECTS), він може підвищити їх на екзамені (список екзаменаційних питань надається наприкінці методичних вказівок).

Тема 1. Філософія як світогляд, її призначення, зміст і функції в суспільстві

Слово «філософія» грецького походження, в перекладі означає «любов до мудрості». Будь-яка філософія є світоглядом, тобто сукупністю поглядів на світ у цілому і на ставлення людини до цього світу. Отже, зміст філософії становить саме запитання: запитання світу людиною й людини світом.

Змістовний стрижень філософії становлять людина і світ у їхньому взаємозв'язку. Цей стрижень об'єднує всі ті проблеми, які, долаючи межу повсякденності, ставлять людину перед лицем народжуваного сенсу. Це означає, що основоположними розділами філософії як системи є вчення про світ і вчення про людину. Усі інші її розділи ґрунтуються на цій основі. Філософія стимулює правильне відношення людини до світу, а тим самим – до інших людей і до самої себе.

Предметом філософії є найзагальніші характеристики розвитку природи, суспільства, мислення, усієї духовної культури, які розглядаються під кутом зору «людина – світ». Інакше кажучи, предметом філософії є не світ сам по собі, не людина сама по собі, а відношення «людина – світ». Саме через ці поняття суб'єкт світогляду усвідомлює своє призначення у світі і формує життєві настанови. Причому для філософського пізнання немає «особливих» об'єктів усередині відношення «людина – світ», немає і заборон. Будь-яка царина відношень світу і людини може стати проблемою філософського осмислення, однак під певним кутом зору і зі специфічною світоглядною й методологічною метою, а саме – зв'язками «частковостей» із загальною картиною світу, що необхідно людині для орієнтації в ньому та побудови систем практичної дії [8, с. 8-9].

Завдання

- 1 «Завдання філософа – зробити зрозумілим те, що незрозуміло, і зробити незрозумілим те, що зрозуміло». Розтлумачте.
- 2 Яку з функцій філософії можна побачити на прикладі формування бусідо – кодексу поведінки самураїв?

- 3 Що спільного мають між собою такі фільми, як «Червоний скорпіон», «Аватар», «Танці з вовками»? Яку функцію філософії це ілюструє?
- 4 Прокоментуйте такий вислів (А. Бірс «Словник Сатани»): «Філософія – напрямок багатьох доріг, що ведуть з нікуди до нічого».
- 5 Назвіть найбільш актуальні розділи філософського знання у наші часи.
- 6 Чи можна погодитися з такою точкою зору (Піфагор): «Людське життя можна порівняти з ринком і Олімпійськими іграми. На ринку є продавці і покупці, які шукають вигоду. На іграх їх учасники клопочуться про славу і популярність. Але є ще глядачі, які уважно слідкують за тим, що там відбувається. Так і в людському житті. Більшість людей клопочеться про багатство і славу, все тут у погоні за ними, тільки деякі серед галасливого натовпу не беруть участі в цій погоні, але споглядають і досліджують природу речей і пізнання істини любляють більш за все. Вони називаються філософами – любителями мудрості, а не софорами – мудрецьями, бо тільки одне божество може осягнути всеосяжну мудрість, а людина може лише намагатися досягти її» [3, с. 15].
- 7 Чи можна погодитися з думкою Цицерона: «Краще філософія – все заперечувати і ні про що не висловлювати певну думку» [9, с. 32]?
- 8 Прокоментуйте вислів М. де Унамуно: «Поет і філософ – брати-близнюки, якщо не те саме» [11, с. 160].

Тема 2. Філософія досократиків

До Сократа філософська думка була спрямована виключно на космологію або світопояснення: прагнення пізнати зовнішній світ, його структуру та походження, перші причини всіх речей, або початок усього існуючого. Досократівський період розпочинається з визначення, що в основі всього існує безмежний стихійний і водночас живий початок; при цьому розроблено

низку наукових відкриттів та висувається декілька гіпотез, що визначають подальший розвиток філософської думки цього періоду.

Загальний характер цієї епохи – наївний безпосередній реалізм мислення, яке не запитує себе про можливості та умови пізнання і для якого самі ідеї, самі його концепції мають безсумнівну реальність та істинність. Вони набувають вигляду конкретних, тілесних, матеріальних, стихійних образів: суще мислиться у вигляді тіла або речовини, і самі числа піфагорійців виявляються просторовими матеріальними величинами. У філософії досократівського періоду умовно можна виділити три течії: іонійську філософію (вчення мілетських філософів і Геракліта з Ефеса), філософію піфагорійців та елейську філософію [8, с 23-27].

Завдання

- 1 Чому М. Гайдеггер сказав, що атомна бомба вперше вибухнула в поемі Парменіда [10, с. 40]?
- 2 Як піфагорійську філософську концепцію використали в трилері «Вбивства в Оксфорді»?
- 3 Чи погодився б Епікур з концепцією насолоди маркіза де Сада?
- 4 Схвалив би Епікур поняття насолоди у надприродних істот сінобітів з фільму «Повсталий з пекла»?
- 5 У кого з філософів-досократиків філософське вчення було найбільш подібне до сюжету фільму «П'ятий елемент»? Чи існують його аналоги в філософських школах Індії та Китаю?
- 6 Яка з сучасних субкультур найбільш подібна до філософського вчення кініків?
- 7 Чому Діоген Сінопський ходив ночами з лихтарем?
- 8 Що спільного є у апейрона Анаксимандра та сучасної «Теорії Великого вибуху» у фізиці?
- 9 Що спільного є у принца Зуко (мультсеріал «Аватар. Легенда про Аанга») та давньогрецького філософа Геракліта?
- 10 Євбулід із Мілета (IV ст. до н.е.) сказав, що купи зерна не існує. Одне зерно не є купою. Поклавши ще зернину,

купи також не отримаємо. Як же утворити купу, додаючи кожного разу по зернині, з яких жодне не становить купи [6, с. 34]?

11 Давньогрецький філософ Євбулід розробив парадокс «Брехун», який вважається королем парадоксів. Звучить він так. Людина виголошує одну фразу: «Я кажу неправду». Одразу ж виникає проблема: як оцінити цю фразу, тобто яку відповідь дати на запитання, чи говорить ця людина правду. Якщо це висловлювання є хибним, тоді людина говорить правду, і, відповідно, її висловлювання («Я кажу неправду») є хибним, тоді людина говорить правду і, відповідно, її висловлювання є істинним. Якщо ж це висловлювання («Я кажу неправду») є істинним, а той, хто виголошує його, стверджує, що воно хибне, тоді його висловлювання є хибним. Отже, виявляється, що якщо людина, стверджуючи «Я кажу неправду», говорить неправду, то вона говорить правду, і навпаки, якщо вона говорить правду, то вона говорить неправду. Як вирішити цей парадокс [13, с. 220]?

12 Як філософія стоїків може допомогти нам у теперішньому житті? (на прикладі книги Свенна Брінкмана «Зупинись! Як протистояти культурі самовдосконалення і бути щасливим») [1, с. 100].

Тема 3. Софісти і Сократ. Етика Сократа

Ця доба починається десь із другої половини V століття до н. е. і триває практично все IV століття до н. е. Це був період відносно мирного існування давньогрецької цивілізації, який розпочався після перемоги греків над персами, результатом якого стало об'єднання грецьких міст-полісів у політичні союзи. Істину софісти вважали відносною, релятивною, тобто залежною від людини. А якщо так, то істина у кожної людини своя. Але таке її розуміння руйнувало можливість узгодження дій між людьми, створювало проблеми в єдиному просторі людського існування. Саме це стало причиною зміни ставлення до софістів, яке з часом

стало негативним. Особливо гостро суб'єктивність софістів критикував Сократ. Він вважав, що як істина, так і справедливість існують самі по собі і не можуть бути для одного такими, а для інших – протилежними.

Вихідною тезою філософії Сократа є заклик: «Пізнай самого себе!». Досліджуючи природу людського мислення, Сократ відкрив, що воно здійснюється за допомогою понять (поняття – це форма мислення, думка, яка в узагальненій формі відображає предмети і явища оточуючого світу, зв'язки та відношення між ними). Тільки утворення понять веде до істинного знання [8, с. 37-43].

Завдання

- 1 Протагор висловлювався так: «Кожному міркуванню протистоїть рівносильне». Як можна розтлумачити цю думку [5, с. 55]?
- 2 Як можна вирішити суперечку Протагора і його учня Еватла щодо плати за навчання [6, с. 62]?
- 3 Проаналізуйте такі софізми, спробуйте їх спростувати:
  - Той, що сидів, встав; той, що встав, той стоїть; отже, той що сидів – стоїть.
  - 2 і 3 парне та непарне числа; оскільки 2 і 3 в сумі дають 5, то 5 це парне і непарне число одночасно; отже 5 – число із внутрішнім протиріччям.
  - Коли говорять «каміння, залізо, колоди», то вони – мовчазні, а говорять! [6, с. 48]
- 4 Які софізми найчастіше використовуються в теперішньому житті? Наведіть приклади.
- 5 Яким чином ми використовуємо софістичні вчення та прийоми у повсякденному житті? У чому їх користь та недолік?
- 6 Що являє собою софізм Pro hoc ergo propter hoc? Наведіть приклади його використання та спростування.
- 7 Софізми відомі не тільки в античній, але й в східних культурах. Наприклад, одного разу китайський софіст Гунсун Лунь верхи на білому коні під'їхав до кордону. Начальник прикордонної варти заявив йому, що переходити кордон можуть лише люди, проводити коней

- забороняється. Гунсун Лунь у відповідь заявив: «Кінь може бути рудим, а білий кінь не може бути рудим. Отже, білий кінь – це зовсім не кінь». Начальник, здивований, пропустив софіста з конем. Що мав на увазі Гунсун Лунь і як можна йому заперечити [4, с. 66]?
- 8 В одному з діалогів Платона наведено такий приклад софізму: «Кого намагаються зробити мудрим, того намагаються зробити таким, яким він не є, і, отже, хочуть, щоб він перестав існувати таким, як він є, тобто, щоб він загинув». Як можна розплутати цей софізм [7, с. 88]?
- 9 «Розум зазвичай помітно змінює людину» (Роджер Желязни, письменник-фантаст. Чи погодився б Сократ з цією думкою?)
- 10 Відомий античний філософ Сократ казав: «Немає нічого сильніше знання. Воно завжди і в усьому пересилує і задоволення, і все інше». Згодні чи не згодні Ви з цим висловлюванням, і чому [9, с. 40]?
- 11 Яким чином погляди на моральність сучасної людини відрізняються від поглядів Сократа, який ототожнював знання та добродієність? Чи є правим Сократ, коли висловлює таку думку: «Всі люди, вважаю я, коли роблять вибір з можливостей, які їм надаються, вчиняють так, як знаходять вигідніше для себе. Тому, хто вчиняє неправильно, тих я не вважаю ні розумними, ані моральними» [12, с. 28]?
- 12 Давньогрецький філософ Горгій написав твір під назвою «Про неіснуюче, або про природу». Воно досі викликає суперечки і поки що не знайшло переконливого тлумачення. Навіть є припущення, що Горгій написав його заради жарту, щоб посміятися над іншими філософами, схильними сперечатися з приводу чогось. Спробуйте підтвердити або спростувати міркування з нього. Спочатку доводиться, що нічого не існує. Потім робиться крок назад і припускається, що щось все ж таки існує. З цього припущення виводиться, що існуюче незбагненно для людини. Ще раз робиться крок назад і передбачається, всупереч вже доведеному, що існуюче

все ж таки збагнено. З останнього припущення виводиться, що збагнення невимовно і незбагнено для іншого [6, с. 35].

13 Давньокитайський філософ Хуей Ши був дуже різнобічний. За своїми поглядами він був близький до європейських софістів.

Спробуйте прокоментувати його твердження:

- Те, що не володіє товщиною, не може бути накопичено, і все ж його громада може простиратися на тисячу лі.

- Небо і земля однаково низькі; гори і болота однаково рівні.

- Сонце, яке тільки що досягло zenіту, вже знаходиться в заході; річ, щойно народжена, вже вмирає.

- Південна сторона світла не має межі і в той же час має межу.

- Тільки сьогодні відправившись в Юе, туди я давно вже прибув [5, с. 44].

14 Чи можна погодитися зі словами Сократа «Хто є мудрим, той є добрим» [2, с. 18]?

Тема 4. Філософські вчення Платона і Аристотеля

Афінський філософ Платон (427–347 р.р. до н. е.) походив з аристократичного роду. Джерелами його філософії стали не лише філософські роздуми Сократа, але й учення Геракліта про плінність, філософія елейської школи з її вченням про істинне, єдине і нерухоме буття та піфагореїзм із розумінням чисел як істинних сутностей речей. Та, напевно, все ж таки найбільший вплив на філософію Платона мало вчення Сократа про істинне знання, яке можливе лише через пізнання самого себе. Досвід Сократа підказав Платону, що сутність речей повинна бути незмінною, якщо ми бажаємо мати істину не кожен свою, а спільну, загальну для всіх. Пізнання ідей як істини речей можливе тільки розумом. Такою була основна думка, яка лягла в основу розгортання вчення Платона про ідеї.

Ідеї (ейдоси) Платона безтілесні, нерухомі, вічні, вони не народжуються і не вмирають. Вони досконалі і є сутністю

матеріальних речей. Речі ж матеріального світу – навпаки: змінні, рухливі, народжуються та вмирають, недосконалі, і такі їхні властивості обумовлені матеріальним характером. Слід зауважити, що ідеї Платона є об'єктивними, тобто вони не є ідеями людини, не залежать від неї, як і від світу взагалі, а навпаки, світ і людина залежать від них. Вчення Платона було першим достатньо продуманим ідеалістичним вченням, яке предметом філософування зробило поняття людської свідомості.

Аристотель (384-322 рр. до н. е.) – видатний давньогрецький філософ, учень та одночасно найбільший опонент Платона. Аристотель ототожнює сутність речі з формою, але форма в нього – не будь-який загальний початок, а мінімально загальний початок, причому такий, який відповідає самостійно існуючим речам, оскільки вони існують. Кожна річ складається з матерії і форми. Форма знаходиться в самій матерії, вона з нею нерозривно пов'язана. Завдяки формі виникає матеріальна річ [8, с. 43, 48].

Завдання

- 1 Хто з персонажів мультсеріалу «Сімпсони» найбільш повно відповідає чеснотам, описаним Аристотелем? Обґрунтуйте відповідь.
- 2 Чи може держава «червоних кхмерів» слугувати ілюстрацією ідеальної держави Платона?
- 3 Чи можна погодитися з думкою Платона: «Виходить, наслідувальне мистецтво далеке від дійсності. Тому-то, здається мені, воно і може відтворювати усе, що завгодно: адже воно тільки поверхово стосується будь-якої речі, та й тоді виходить лише примарне її відображення» [1, с. 40]?
- 4 Як, використовуючи теорію Аристотеля про матерію і форму, пояснити утворення тирси під час роботи на токарному верстаті?
- 5 «Правосуддя є тверда й постійна воля відплачувати кожному належне» (статути імператора Юстиніана). Як би поставилися до цієї думки Платон та Аристотель?

- 6 Пригадайте відому фреску Рафаеля «Афінська школа» і спробуйте відтворити розмову між Платоном та Аристотелем (до 1 тис. знаків).
- 7 Чи можна погодитися з думкою Аристотеля про те, що мислення – це страждання?
- 8 Аристотель пише про афінянку, яка переконувала свого сина: «Не втручайся в суспільні справи; бо якщо ти говоритимеш правду, то тебе зненавидять люди; якщо ж ти говоритимеш неправду, то тебе зненавидять боги». Аристотель придумав заперечення: «Я повинен брати участь у суспільних справах; тому що, якщо я говоритиму правду, то мене любитимуть боги, а якщо я говоритиму неправду, то мене любитимуть люди». Хто з них прав, на Вашу думку [13, с. 198]?

Змістовий модуль 2. Філософія середньовіччя та доби Відродження

Тема 5. Неоплатонізм і рання патристика

Засновником неоплатонізму вважається Плотін (204/205-270 рр.), який витворив його зрілу форму. Світ у Плотіна строго ієрархізований. Початком і вищим принципом усього є Єдине. Воно потойбічне, надрозумне і навіть позбавлене статусу буття. Єдине повністю перебуває за межами існування і тому воно як чиста і проста єдність є нічим. Воно не містить у собі суперечностей і тому є абсолютною єдністю, тобто виключає будь-яку множинність. Існуючи поза світом, Єдине непізнаване ні чуттями, ні розумом; воно є абсолютном, який ні від чого не залежить, але все існуюче залежить від нього. Воно є безмежним і безликим (неперсоніфікованим) утворенням, утворенням цілісним, повним і самодостатнім. Будучи таким, воно знає себе без пізнання, адже пізнання є ознакою недосконалості та неповноти.

Патристика – християнське богослов'я II–VIII ст., апологетика «батьків церкви», які відстоювали догмати християнської релігії.

У філософії цього періоду прослідковується така основна тенденція – визнання античної філософії, але тільки як інструменту пізнання Бога, гармонійна співпраця «божественної» і «філософської» мудрості при визнанні першості божественної мудрості [8, с. 71, 76].

Завдання

- 1 Які елементи філософії неоплатонізму можна побачити в творах Дж. Р. Толкієна «Володар пернів» та «Сильмаріліон»?
- 2 У яких творах масової культури герої міркують про природу добра та зла, як це робив, наприклад, Августин?

Тема 6. Середньовічна схоластична філософія

Ця філософія мала релігійний характер і своїм головним призначенням вважала безпосереднє злиття з теологією. Світ, згідно з уявою схоластів, не має самостійного існування, усе існує лише у причетності до Бога. Не слід займатись пошуком істини, оскільки вона вже існує в божественному одкровенні. Філософія повинна за допомогою розуму лише обґрунтувати і викласти цю істину, реалізувавши при цьому три мети:

- проникнути в істини віри і таким чином наблизити їх зміст до духу мислячої людини;

- надати релігійній, теологічній істині систематичної форми за допомогою філософських методів (методів розуму);

- використовуючи філософські аргументи, виключити критику святих істин. Очевидно, що усе підпорядковувалось авторитету християнського віровчення. У цілому ж схоластичне філософування було зосереджене на з'ясуванні реального існування універсалій і на доведенні буття Бога [8, с. 76].

Завдання

- 1 Коли Фома Аквінський навчався в університеті, друзі називали його «мовчазним биком», тому що він був небалакучим. Але їх наставник Альберт Великий сказав,

що колись мукання цього бика почує весь світ. Що він мав на увазі?

- 2 Розгляньте докази існування Бога Фоми Аквінського. Спробуйте їх довести або спростувати.

Доказ перший

У природі відбувається рух. Ніщо не може почати рухатися саме по собі, для цього потрібне зовнішнє джерело дії. Нескінченний пошук джерела попередньої дії безглуздий. Отже, має існувати щось, що є початковим джерелом всякого руху, не будучи саме по собі рухоме нічим іншим. Це і є Бог – нерухомий Рухій.

Доказ другий, космологічний

Кожний наслідок має свою причину. Нескінченний пошук попередньої причини безглуздий. Отже, повинна існувати "безпричинна причина", першопричина всього наступного. Це і є Бог.

Доказ третій

Усі предмети світу знаходяться у взаємозв'язку і взаємовідносинах один з одним і їх існування можливе лише у взаємозв'язку і взаємовідносинах. Однак нескінченний пошук взаємовідносин і взаємозв'язків, що передували один одному, безглуздий. Отже, має існувати щось, абсолютно незалежне і абсолютно самодостатнє. Це і є Бог.

Доказ четвертий

У навколишньому світі спостерігається послідовне ієрархічне зростання складності будови предметів і істот (наприклад, від комахи до людини), нескінченне загальне прагнення до досконалості. Отже, має існувати щось абсолютно досконале, що є джерелом усього досконалого. Це і є Бог.

Доказ п'ятий, телеологічний

У навколишньому світі спостерігається певний порядок і стрункість, походження яких неможливо приписати самому світові. Цей порядок примушує припустити існування якогось розумного організуючого начала, який встановив цей порядок. Це і є Бог [1, с. 80].

- 3 Прокоментуйте наступну цитату В. Окама: «Я стверджую, що слова суть знаки, підлеглі поняттям або інтенціям

душі, не тому, що якщо слово «знак» взяти у власному змісті, те самі слова означають поняття душі в першу чергу й у власному змісті, а тому, що слова призначені для того, щоб означати те ж саме, що означають поняття розуму. Так що спочатку по природі поняття означає щось, а потім слово позначає те ж саме, оскільки слово за встановленням позначає те, що позначено поняттям розуму. І якщо це поняття змінить своє значення, то тим самим і слово без усякої нової угоди змінить своє значення. З цього приводу Філософ говорить, що вимовлені слова суть знаки враження душі. Те ж мав на увазі і Боецій, коли говорив, що слова позначають поняття» [9, с. 90].

Тема 7. Філософія Відродження та Реформації

Світогляд Відродження позначений переходом від теоцентричного до антропоцентричного розуміння світу. Із ним пов'язане нове відкриття вчення Платона, Аристотеля та інших філософів, подолання схематизму й апріористичних спекуляцій, урахування реальностей, зосередження уваги на питаннях практичного значення і користі. Увесь цей процес був діалектичним, суперечливим і складним, здійснювався повсюдно, у різних модифікаціях, варіантах, формах. Розпочався він з гуманістичного ідейного руху. Велику роль у відмежуванні філософії від теології відіграла «теорія двоїстості істини». Вона відокремила предмет науки (вивчення природи) від предмета релігії (спасіння душі). Ця теорія в умовах панування релігії і церкви в добу раннього Відродження сприяла формуванню наукової свідомості й розвитку гуманістичного, матеріалістичного напрямку у філософії. Реформація (з лат. – перетворювати) – широкий антифеодальний суспільний рух у країнах Західної та Центральної Європи XVI століття, що відбувався у формі боротьби проти католицької церкви. Вона сприяла ліквідації монополії католицької церкви, у тому числі і в ідеології, прокладаючи шлях до прогресу філософії та науки [83].

Завдання

- 1 Хто з героїв «Гри престолів» найбільш повно відповідає образу ідеального правителя за Н. Макіавеллі?
- 2 Чому відомий художній фільм «Людина епохи Відродження» має саме таку назву?
- 3 Прокоментуйте вислів Н. Макіавеллі: «...Презирство і ненависть підлеглих – це саме те, чого государ повинен найбільше боятися, щедрість же веде і до першого, і до другого» [4, с. 94].
- 4 Прокоментуйте вислів Н. Макіавеллі: «Тому государ, якщо він бажає утримати в покорі підлеглих, не повинен зважати на обвинувачення в жорстокості» [3, с. 88].

Змістовий модуль 3. Філософія Нового часу

Тема 8. Англійський матеріалізм XVII століття

Початок Нового часу – XVII ст. – характеризується формуванням нових філософських поглядів, основні риси яких змістовно узгоджувались із специфікою буржуазного суспільства та потребами капіталістичного виробництва. Людина нових буржуазних відносин свою увагу акцентує на розумі й науці як інструментах пізнання і перетворення світу.

Біля джерел нового бачення наукових і філософських проблем стоїть видатний англійський політичний діяч та філософ Френсіс Бекон (1561–1626 рр.). Проголосивши «Знання – сила», він закликав усіх людей до того, щоб вони пам'ятали справжню мету науки, щоб вони займалися нею задля того, щоб мати від неї користь. Це своє призначення наука може реалізувати тільки за умови, що вона працюватиме для з'ясування істинних причин явищ, які відбуваються у природі.

Лінія емпіризму у філософії Нового часу була продовжена англійським матеріалістом Томасом Гоббсом (1588–1679 рр.). Гоббс вважав метою філософії практичну користь, але, на відміну від Бекона, мав на увазі користь головним чином для сфери суспільних явищ. Найбільшим злом свого часу він називав

громадянську війну, тому на перший план у своїй філософії висунув вимоги наукового розуміння суспільства як засобу пізнання причин такої війни і способів її уникнення.

Продовжувачем емпіричної лінії у філософії Нового часу, розпочатої Беконем, був також англієць Джон Локк (1632-1704 рр.). Головними в його філософському вченні були проблеми пізнання. Розглядав він їх із позицій матеріалістичного сенсуалізму [8, с. 90-95].

Завдання

- 1 Новий час був добою бурхливого розвитку науки. Чому тоді вчені цієї доби, окрім наук, займалися магією, алхімією та окультизмом?
- 2 Чи може світ гри «Borderlands» слугувати ілюстрацією до політичного вчення Т. Гоббса?
- 3 Як Т. Гоббс прокоментував би фільм «Судна ніч»?
- 4 Незважаючи на доктрину вродженого людського егоїзму, Т. Гоббс завжди давав милостиню жебракам. Коли друг вказав йому на те, що Гоббсу притаманні звичайні людські почуття, філософ відповів, що він лише намагається набути кріпкий сон за невелику платню. Прокоментуйте цей епізод.
- 5 Який з чотирьох примар/ідолів Ф. Бекона ілюструє оповідання К. Баркера «Страх»?
- 6 Прокоментуйте розмову Джона Уїка та колишнього члену правління кланів Бараги с точки зору філософії Т. Гоббса (фільм «Джон Уїк 3»).
- 7 Хлопець та дівчина дивляться відеозапис військового параду з Сенегалу. Дівчина бачить людей зі зброєю в руках на тлі незвичної природи. Хлопець, побачивши самохідні гармати китайського виробництва, зробив висновки про економічні та політичні зв'язки Сенегалу з іншими країнами. Яке висловлювання Ф. Бекона ілюструє цю ситуацію?
- 8 Англійський філософ Д. Локк стверджує, що «доброчинність більшою частиною схвалюють не тому, що вона вроджена, а тому, що вона корисна». Чи є доброчинність тією чеснотою, яка у певних випадках не може бути корисною [12, с. 112]?

Тема 9. Раціоналізм і суб'єктивний ідеалізм Нового часу

Рене Декарт (1596–1650 рр.) є представником раціоналізму Нового часу. Він визнавав як матеріальне, так і духовне першоначало. Дуалізм душі і тіла – основна риса його філософії. Обидва першоначала в нього незалежні одне від одного, але існування духовного більш безсумнівне і достовірне, ніж матеріального. Як і Ф. Бекон, Декарт сумнівався в реальності всього, що вважалось безсумнівним знанням. Він доводив, що ілюзії почуттів обумовлюють ненадійність відчуттів, а помилки розмірковування роблять сумнівними висновки розуму. При цьому Декарт не був ані скептиком, ані агностиком. Він критикував існуюче пізнання і шукав шляхи отримання достовірних знань, будучи завчасно впевненим у його реальності.

Бенедикт (Барух) Спіноза (1632–1677 рр.), як і Декарт, хотів побудувати філософію на засадах абсолютно точних вихідних позицій. Модель автентичності і точного доказу він вбачав у геометрії з її аксіомами та жорсткою дедукцією теорем.

Певним завершенням європейського філософського раціоналізму було вчення Готфрида Вільгельма Ляйбніца (1646–1716 рр.) – німецького філософа, математика, фізика і винахідника, юриста, історика, філолога. У боротьбі проти декартівського дуалізму, у полеміці зі Спінозою і Локком він створив свою систему об'єктивного ідеалізму – монадологію, ядро якої складає вчення про монади. Монада (з гр. – єдине, одиниця) – проста, неподільна субстанція, «атом природи», «елемент предметів», яким притаманна активність.

Д. Берклі прагнув довести неможливість існування речей незалежно від людського сприйняття. У нього людина бачить окремі кольори, а не забарвлену матерію, чує окремі звуки, а не матерію, яка звучить. Усе, що людина знає про матеріальні або «не мислячі» предмети, є лише відчуттям величини, форми, твердості, кольору, запаху, смаку тощо. Д. Юм розділяв вихідні суб'єктивно-ідеалістичні положення Берклі, але, на відміну від нього, не переходив на позиції об'єктивного ідеалізму і не робив із своєї філософії релігійних висновків; він прагнув уникнути крайнощів філософії Берклі [8, с. 94-98].

Завдання

- 1 Філософські ідеї якого філософа доби Нового Часу знайшли відображення в фільмі «Матриця»?
- 2 Чи можна побачити відображення ідей Дж. Берклі в оповіданні Ф. Діка «Віра наших батьків»?
- 3 Чи може аніме/кінофільм «Привид в обладунках» слугувати ілюстрацією до вчення Р. Декарта про матерію і душу?
- 4 Як можна довести соліпсисту хибність його філософської позиції?
- 5 До якого відомого вислову відсилає назва аніме-серіалу «Ergo Proху»? Чому творці серіалу використали саме його?
- 6 Чи можна вважати, що віра в пласку Землю є різновидом соліпсизму?
- 7 Розповідають, що сучасник Берклі, доктор Семюель Джонсон, коли почув про гіпотезу «Існує лише те, що усвідомлюється», буцнув ногою великий камінь, вигукнувши «Ось так я заперечу єпископа Берклі!». Що він намагався тим довести [11, с. 107]?
- 8 Як би Спіноза прокоментував художній фільм «Довід»?
- 9 Чи є актуальними у наш час одне з правил Декарта, за допомогою яких він розкриває свій раціоналістичний метод: «Ніколи не приймати за істинне нічого, що не є таким очевидно, інакше кажучи, ретельно запобігати необачності та упередженості, та включати до своїх суджень тільки те, що являється нашому розуму настільки ясно та чітко, що не дає ніякого приводу до сумніву» [1, с. 120]?
- 10 Голландській філософ Б. Спіноза вважає, що «той, хто бажає регулювати законами, той, скоріше, розбудить пороки, ніж виправить їх». Як ця думка стикається з його ідеєю, що «свобода – це пізнана необхідність» [3, с. 93]?
- 11 Порівняйте вислів Спінози «Свобода – це пізнана необхідність» зі словами Карнеада, знайдіть спільні риси та відмінності: «Якщо все стається через попередні причини, то це означає, що все стається через природне, безперервне зчеплення і переплетіння причин; і якщо це

так, то всім керує необхідність. А якщо це правильно, то ми нічого не можемо змінити. А якщо б усе здійснювалося долею, то це означало б, що все трапляється через попередні причини» [7, с. 134].

Тема 10. Французька філософія епохи Просвітництва

Французьке Просвітництво об'єднувало прогресивно мислячих представників «третього стану»: природознавців, діячів культури, політичних діячів у колах нового стану (буржуазії, юристів, філософів). Свої вчення вони спрямували на критику існуючого у Франції феодального суспільства, критику абсолютизму. Крім того виступали за свободу наукового і філософського мислення, художньої творчості і громадської думки. Поступальний хід історії представники цього руху пов'язували лише із прогресом розуму, освіти і знання, джерела яких залишались для них невідомими. Ці та інші «слабкості» філософських учень епохи Просвітництва в основному були усунуті німецькою класичною філософією [8, с. 102-103].

Завдання

- 1 Чому Вольтер, окрім суто філософських, написав фантастичні твори? Як фантастика та філософія пов'язані між собою?
- 2 Наведіть приклади творів сучасної масової культури, де використовується концепт шляхетного дикуна Ж.-Ж. Руссо.
- 3 «Найвища насолода полягає в тому, щоб бути задоволеним собою» (Ж.-Ж. Руссо) [11, с. 101]. Прокоментуйте.
- 4 Чи можна вважати Мауглі з творів Кіплінга прикладом шляхетного дикуна Ж.-Ж. Руссо?
- 5 Чи згодні Ви з думкою Вольтера: «Люди ніколи не відчують докорів сумління за вчинки, що стали в них звичаєм» [10, с. 122]?
- 6 Прокоментуйте вислів Ф. де Ларошфуко: «Філософія перемагає лиха минулого і майбутнього, але лиха теперішнього перемагають філософію» [7, с. 130].

- 7 Проаналізуйте висловлювання Ф. де Ларошфуко: «В прихильності або байдужості філософів до життя відбивалися особливості їх самозакоханості, які так само не можна заперечувати, як особливості смаку, як прихильність до певної страви або кольору» [3, с. 55].
- 8 Проаналізуйте з філософської точки зору вчення масонів та розенкрейцерів, які були популярні на той час.

Змістовий модуль 4. Розвиток філософської думки в Україні і німецька класична та некласична філософія

Тема 11. Вчення Г. С. Сковороди і розвиток української філософії у ХІХ-ХХ століттях

Українська духовна культура ХVІІ-ХVІІІ ст. прагнула до синтезу духовних здобутків православної України й латинського Заходу. Своєрідність філософського життя українського народу цієї доби визначала культура бароко, яка, сполучаючи релігійний і світській компоненти культури, формувала цілісну єдність середньовічного теологізму з ренесансним індивідуалізмом. Основні принципи нового світогляду в Україні утверджували професори Києво-Могилянської академії. Видатним діячем в історії філософської думки України є Григорій Савич Сковорода (1722–1794 рр.). Сковорода розробляє вчення про три світи. До основоположних принципів філософування Сковороди слід віднести концепцію «двох натур», згідно з якою весь світ, усе існуюче має дві натури: зовнішню, видиму і внутрішню, невидиму – іншими словами, усе існуюче складається з матеріального та ідеального, мінливого і вічного. Усе суще Сковорода ділив на три гармонійно взаємопов'язані світи: макрокосм, мікркосм і символічний світ (світ символів, або Біблія) [8, с. 194-197].

Завдання

- 1 Чи може кінофільм «Їж. Молись. Кохай» слугувати ілюстрацією до філософської концепції Г. С. Сковороди?

- 2 Який символ, зображений на купюрі в 500 гривень, вперше з'явився у рукопису Г. С. Сковороди? Як його можна інтерпретувати?
- 3 Як Г. С. Сковорода інтерпретував образ сфінкса?
- 4 Чи можна сказати, що відеогра «Final Fantasy VII» наслідує певні ідеї філософії В. Вернадського, зокрема вчення про ноосферу?
- 5 Український філософ Г. С. Сковорода висловлює думку: «Те, що потрібне, ти знайдеш сам у собі. Подивись всередину себе: віднайнеш друга сам у собі». Чи є людська самодостатність запорукою вірного способу життя? [9, с. 95]
- 6 Яким чином слова Г. С. Сковороди можуть відгукуватися у сучасної людини: «Не хочу я наук нових, окрім здорового розуму» [7, с. 102]?

Тема 12. Німецька класична філософія І. Канта

І. Кант здійснив певний переворот у філософії. Його суть полягає у піднесенні гносеології до рангу основного і першого елемента теоретичної філософії. Він розглядав пізнання як діяльність, що протікає згідно зі своїми власними законами, і вперше зробив висновок, що не характер та структура пізнаваної субстанції, а специфіка пізнаючого суб'єкта виступає головним чинником, який визначає спосіб пізнання і конструює предмет знання.

У розвитку філософських поглядів Канта виділяються два періоди: ранній, або «докритичний», що продовжувався до 1770 р., і наступний, «критичний», у який він створив свою філософську систему, що отримала назву «критичної філософії» [8, с. 108].

Завдання

- 1 Чи можливо теорію пізнання Канта використати на практиці?
- 2 Поясніть наступний анекдот з точки зору філософії Канта: *Медсестра*: Лікарю, у вас в приймальні сидить «річ у собі».

Лікар: Хто це?

Медсестра: Звідки я знаю?

Лікар: Опишіть його.

Медсестра: Ви з глузду з'їхали?

- 3 Існує серійний вбивця, що полює на інших серійних вбивць. Як охарактеризувати його діяльність с точки зору етики І. Канта?
- 4 Як охарактеризувати с точки зору філософії І. Канта діяльність такого персонажа коміксів та кіно, як Брюс Уейн (Бетмен)?
- 5 Що сказав би Кант з приводу «Парадоксу Брудного Гаррі» (названого в честь відомого героя однойменних фільмів за участю К. Іствуда)?
- 6 «Хитрість – це образ мислення дуже обмежених людей, він дуже відрізняється від розуму, до якого подібний» (І. Кант). Чи можна з цим погодитися [4, с. 131]?
- 7 Як теорію пізнання Канта може ілюструвати Перікачкодзьоб з мультсеріалу «Фінес та Ферб»?
- 8 Чи можна погодитися з висловлюванням І. Канта: «Якщо карати дитину за погане і винагороджувати за добро, то вона буде робити добро заради вигоди» [10, с. 200]?

Тема 13. Ідеалістична філософія Г. Гегеля і матеріалістична філософія К. Маркса

Основні філософські праці Гегеля: «Феноменологія духу» (1807 р.), «Наука логіки» (1812-1816 рр.), «Енциклопедія філософських наук» (1817 р.), «Філософія права» (1821 р.), «Лекції з філософії історії» (вид. 1837 р.), «Лекції з естетики» (вид. 1835-1836 рр.), «Лекції з філософії релігії» (вид. 1832 р.), «Лекції з історії філософії» (вид. 1833-1836 рр.).

Велике значення гегелівської філософії полягає в тому, що в ній у систематичній формі викладені діалектичне світорозуміння і діалектичний метод дослідження. Однак, вона внутрішньо суперечлива. Діалектичному методу, що має революційне наукове значення, в ній протистоїть консервативна система.

Головним завданням марксизму його творці проголосили звільнення робітничого класу (пролетаріату) від експлуатації та

побудову вільного від соціального гноблення суспільства. Здійснити це мав покликаний історією вільний від пут приватної власності пролетаріат. Йому належало здійснити соціалістичну революцію під керівництвом партії.

Рушійною силою історії проголошувалася класова боротьба, і на цій підставі виправдовувалося насильницьке захоплення влади, встановлення диктатури пролетаріату, яка буде правити суспільством не на основі законів (буржуазних за своєю суттю), а на засадах революційної доцільності [8, с. 125, 137-138].

Завдання

- 1 Чи може серія ігор «Civilization» служити прикладом концепції історії Гегеля?
- 2 Чому один з музикантів панк-гурту «Sex Pistols» носив на концертах майку з портретом Карла Маркса?
- 3 Проаналізуйте такі вчення, як чучхе, маоїзм, уджамаа у їх відповідності до філософії марксизму.
- 4 Чи можливо стверджувати, що казка Д. Оруела «Ферма тварин» відображає реалізацію ідей марксизму на практиці?
- 5 Проаналізуйте роман І. Єфремова «Гуманність Андромеди» у зв'язку з філософією марксизму.
- 6 Проаналізуйте роман І. Єфремова «Година Бика» в контексті філософії марксизму.
- 7 Чому проєкт марксизму (побудова справедливого суспільства) не вдалося втілити в реальність?

Тема 14. «Філософія життя»

Основоположником ірраціоналістичного напрямку у філософії і попередником «філософії життя» став німецький філософ Артур Шопенгауер (1788–1860 рр.). Головний філософський твір «Світ як воля й уявлення» він опублікував у 1819 році. Філософія А. Шопенгауера – суб'єктивно-ідеалістичний волюнтаризм. Услід за Дж. Берклі і під сильним впливом його вчення він оголосив реальний світ уявленням: «Немає істини більш безсумнівної, більш незалежної від усіх

інших, яка менше потребує доведення, ніж та, що все існуюче для пізнання, тобто увесь цей світ, є лише об'єктом відносно суб'єкта, поглядом для споглядаючого – інакше кажучи, уявленням... Усе, що належить і може належати світові, неминуче обумовлене суб'єктом та існує тільки для суб'єкта. Світ – уявлення».

Ф. Ніцше – основоположник «філософії життя». Загальною ознакою життя Ф. Ніцше вважав становлення, яке, проте, не означає формування якого-небудь матеріального або ідеального об'єкта, переходу можливості на реальність у ході розвитку, а є вічним поверненням одного й того самого. На його думку, буття не існує наявне лише становлення. Світ вічний, але скінченний у просторі. За переконанням філософа у світі взагалі немає речей: якщо ліквідувати внесені нами поняття числа, дійсності, руху, сили, то речей не буде, а залишаться динамічні кількості, які перебувають у деякому відношенні напруженості з усіма іншими динамічними кількостями. Ф. Ніцше розглядав мораль як сукупність законів, які людина створює і яким сама підкоряється. Він називав себе імморалістом, але моральні норми й оцінки не відкидав, оскільки моралетворчість у людській поведінці розглядав як природний вияв волі до влади [8, с. 162-163, 165-169].

Завдання

- 1 Чи можна вважати Дарта Вейдера («Зоряні війни») прикладом надлюдини Ф. Ніцше?
- 2 «В той самий день Василь розбалакався із батьком. У того брови здивовано поповзли угору, коли почув про світ як волю та уявлення, о примарній тканині Майї. – Ти де нахапався цих нісенітниць? – запитав він. – Із старовинних філософських книжок?» (С. Слєпінін «Сфера розуму»). Батько головного героя здогадався, від кого його син почув ці думки. Як звали цього філософа?
- 3 Проаналізуйте с точки зору філософії Ф. Ніцше промову Назанського (повість О. І. Купріна «Поєдинок», останні сторінки).
- 4 Чому А. Шопенгауера інколи називають «сумним німцем у високому циліндрі»?
- 5 Чи можуть герої та антигерої коміксів «Marvel» вважатися надлюдьми у розумінні Ф. Ніцше?

- 6 Чи можна сказати, що відомий кінофільм «Безтурботний їздець» наслідує певні ідеї філософії Ф. Ніцше?
- 7 До якого твору Ф. Ніцше відсилає назва відеогри «Too Human»? Чому творці гри використали саме цей твір?
- 8 «Те, що людьми прийнято називати долею, є, по суті, лише сукупність вчинених ними дурощів» (А. Шопенгауер). Чи можна з цим погодитися [3, с. 88]?
- 9 Чи можна погодитись з висловлювання Ф. Ніцше, виходячи з його теорії Надлюдини, сучасній людині у сучасних умовах: «Моральності передую примус, пізніше вона стає звичаєм, ще пізніше – вільним підкоренням, і наприкінці – майже інстинктом» [12, с. 150]?
- 10 А. Шопенгауер у своїй праці: Афоризми життєвої мудрості» стверджує: «Життя не дається для насолоди, а для того, щоб її перенести, «відбути». Що мав на увазі автор, виходячи з свого ключового поняття «воля»? Чи був він правий, на Вашу думку [9, с. 110]?
- 11 Чи згодні Ви з висловлюванням А. Шопенгауера: «В самотності кожен бачить у собі те, чим він є насправді» [4, с. 200]?

Змістовий модуль 5. Онтологія, гносеологія, антропологія і соціальна філософія

Тема 15. Сучасна світова філософія

Як і «філософія життя», екзистенціалізм намагається осягнути існування людини як щось безпосереднє, таке, що нібито долає традиційний поділ на суб'єкт і об'єкт. Людське існування розглядається ним як абсолютно активне, яке постійно перебуває у процесі розвитку, у процесі творення. Саме людське існування стає основою всіх конструкцій екзистенціалізму. Звідси й увага екзистенціалістів до часу, до історичності, що характеризують становлення. Людина, у розумінні екзистенціалістів, ніби «вкинута» в коловорот ірраціонального, чужого їй буття, вона ніби шукає в цьому «незручному» бутті свою «сутність». Ці пошуки викликають неспокій, жах, відчуття

«трагедії буття», які і є головним змістом особистого життя людини.

Основна ідея Т. Куна виглядає так: наука розвивається не кумулятивно, а за допомогою наукових революцій, тобто у науці не існує постійного процесу накопичення фактів. Т. Кун пропонує поняття «нормальна наука», «наукова спілка», «парадигма», що характеризують науку на етапі еволюційного розвитку.

К. Поппер запропонував замінити верифікацію принципом фальсифікації, тобто пошуками фактів, які не підтверджують, а спростовують певне твердження. Він розглядає наукове знання у динаміці, тоді як логічні позитивісти розглядали його як статичне, а також шукає в науці не осмисленість наукових тверджень, а принципову помилковість [8, с. 154-162].

Завдання

- 1 Чи може оповідання О. Сінякіна «Чернець на краю землі» слугувати ілюстрацією до парадигмальної теорії науки Т. Куна?
- 2 Проаналізуйте історію про монстра Франкенштейна в контексті вчення А. Камю про абсурд.
- 3 Чи можна сказати, що комп'ютерна гра «Manhunt» є ілюстрацією вчення А. Камю про абсурд?
- 4 Прокоментуйте цитату А. Камю: «Альтернатива відома: або ми не є вільними і відповідальність за зло лежить на всемогутньому богові; або ми вільні і відповідальні, а бог не є всемогутнім».
- 5 Проаналізуйте наступний вислів А. Конан Дойля з урахуванням знань з філософії науки: «...Що таке наука? Це узгоджена думка вчених, а вона, як каже історія, не скоро приймає істину. Наука двадцять років знущалась над Ньютоном. Наука математично доведе вам, що залізний корабель не може плавати, і це наука оголосила, що пароплав не в змозі перетнути Атлантику».
- 6 Яку з основних ідей філософії прагматизму ілюструє комп'ютерна гра «Dead Space»?
- 7 Чи можливо стверджувати, що кінофільм «Пилка» використовує певні елементи філософії екзистенціалізму?

- 8 Яким чином ідея засновника американського прагматизму Ч. Пірса: «Істина – це те, що корисне», впливає на глибину внутрішнього світу сучасної людини?
- 9 Який критерій істини «фальсифікація», сформульований К. Поппером, або «практика», сформульований К. Марксом, є, на Вашу думку, більш вірним?
- 10 Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, який Ж.-П Сартр, французький екзистенціаліст, проголошує у назві своєї праці: «Екзистенціалізм – це гуманізм»?
- 11 Яка сучасна потреба викликала до життя філософію американського прагматизму?
- 12 Чи згодні Ви з висловлюванням А. Камю: «Виправдання абсурдного світу може бути тільки естетичним, або абсурд життя має зворотній бік» [7, с. 250]?
- 13 Один з представників неопозитивізму Б. Рассел запропонував парадокс «Цирульник». У невеликому місті цирульник голить усіх, хто не голиться сам, і не голить жодного з тих, хто голиться сам. Чи голить цирульник самого себе? Якщо він голить самого себе, тоді він порушує правило, бо голить одного з тих, хто голиться сам. Якщо ж цирульник не голить самого себе, то він знову порушує правило, бо не голить одного з тих, хто не голиться сам. Що робити цирульнику [13, с. 235]?
- 14 Неопозитивізм любляв логіку. Чи може існувати цивілізація, що використовує у своєму житті лише чисту логіку?
- 15 Чи буде доброю (моральною) цивілізація, що заснована на логіці (на кшталт вулканців з серіалу «Star Trek»)?
- 16 Прокоментуйте три закони Кларка з урахуванням знань з філософії науки:
- Закон 1. Коли шановний, але літній вчений стверджує, ніби щось можливо, - він майже напевно має рацію. Коли він стверджує, ніби щось неможливо, - він, швидше за все, помиляється.
- Закон 2. Єдиний спосіб виявити межі можливого складається в тому, щоб наважитися зробити крок в неможливе.
- Закон 3. Будь-яку досить розвинену технологію неможливо відрізнити від магії.

Тема 16. Онтологія і гносеологія

Учення про буття отримало назву «онтологія» у XVII столітті завдяки німецькому філософу Р. Гокленіусу. Онтологія є окремою галуззю філософського знання, сутність якого виявляється в аналізі відношень, зв'язків і взаємодій між такими категоріями, як «людина», «світ», «буття», «матерія», «свідомість», «час», «рух». Поняття «буття» близьке до поняття «світ», однак це не одне й те саме. Буття – не лише світ, до якого відносять об'єктивну реальність, тобто матеріальне. Воно включає і світ самої людини, її мислення. Отже, до структури буття належить як матеріальне, так і ідеальне. Буття – це філософська категорія для позначення існування будь-чого взагалі. Унікальність цієї категорії полягає в тому, що вона описує і пояснює справді унікальний об'єкт – світ у цілому як сукупну реальність, єдність природи і людини, матеріального світу і людського духу.

Проблему пізнавально-практичного ставлення людини до навколишнього світу, природу її пізнання, закономірності пізнавальної діяльності людини, передумови, засоби та форми пізнання, умови і критерії його достовірності вивчає гносеологія, або теорія пізнання. Згідно із сучасною гносеологією, джерелом пізнання є існуюча незалежно від свідомості об'єктивна реальність. Пізнання – це процес цілеспрямованого, активного відображення дійсності у свідомості людини, зумовлений суспільно-історичною практикою людства. Головним у теорії пізнання є питання про відношення людського знання про світ до власне світу, тобто, чи спроможна наша свідомість давати адекватне відображення дійсності [8, с. 225, 235].

Завдання

- 1 У чому полягає суть наступного жарту: «Матерія безкінечна, але її чомусь увесь час комусь не вистачає на штани»?
- 2 Який з розділів філософії міг би відповісти на запитання короля лемурів Джуліана («Пінгвіни Мадагаскару»): «Морісе, чому ця реальність мене спантеличує?».

- 3 До якого філософського напрямку можна віднести слова героя роману Г. Хейлі «Пертурабо: Молот Олімпії»: «Зараз я хочу, щоб ти довів правильність мого рішення, керуючись математикою та логікою, без згадувань про надприродне»?
- 4 Прокоментуйте наступну цитату (А. Бірс «Словник Сатани»): «Розуміння – мізкова секреція, яка дозволяє тому, хто нею володіє, відрізнити будинок від коня завдяки простій ознаці: у будинку є дах, а в коня немає. Природа і закони розуміння були вичерпно роз'яснені Локком, що їздив на будинку, і Кантом, що жив у коні».
- 5 Прокоментуйте початок фільму «Штурмові дівчата» («Assault Girls») з точки зору гносеології.

Тема 17. Філософська антропологія

Однією з найактуальніших проблем у філософії є проблема людини. Однак лише в сучасній філософії виник окремий напрям – філософська антропологія як філософське вчення про людину, або філософія людини.

На різних етапах розвитку філософії філософи прагнули розгадати природу людини, віднайти в ній щось своєрідне, завдяки чому людина стала людиною. Водночас зміст і розуміння цього сутнісного чинника інтерпретувалися по-різному, що цілком закономірно з огляду на різні епохи, у яких філософи жили і творили, і на надзвичайно складний та суперечливий об'єкт вивчення – людину. Тому доцільними є виокремлення не якогось одного, а кількох невід'ємних ознак людського, зокрема: наявність розуму, соціальність, цілеспрямована діяльність, здатність творити символи, насамперед слово та ін. [8, с. 244]

Завдання

- 1 Проаналізуйте оповідання С. Гансовського «День гніву». Чи можна вважати істот отарків, описаних в ньому, людьми?
- 2 Чи можна вважати людьми андроїдів-реплікантів з кінофільму «Той, що біжить по лезу»?

Тема 18. Соціальна філософія

Предметом соціальної філософії є суспільство, взяте у взаємодії всіх його сторін, тобто як цілісна соціальна система, а також закони його функціонування і розвитку. Це означає, що соціальна філософія розглядає і пояснює різні суспільні явища та процеси на макрорівні, тобто на рівні всього суспільства як соціальної системи, що саморозвивається і самовідтворюється. Соціальна філософія розглядає також взаємодію різних суспільств. У цьому випадку її предметом є історичний процес у цілому, взаємодія об'єктивних і суб'єктивних сторін його розвитку.

Увагу соціальної філософії не може не привертати практична діяльність людей та їх суспільні відносини [8, с. 253].

Завдання

- 1 Відома легенда свідчить, що Макс Вебер, приїхавши до Мюнхенського університету на запрошення студентського союзу читати свою знамениту лекцію «Наука як покликання та професія», подивився на аудиторію і, перш ніж почати читати, запитав: «Хто прийшов займатися соціальною наукою, для того щоб допомогти своїй пораненій вітчизні?» Хтось піднімає руку. Усім цим людям, каже Макс Вебер, тут не місце. Він буквально вислав з аудиторії всіх, хто прийшов займатися наукою заради того, щоб щось змінити, комусь допомогти і зробити світ трохи кращим. Чому він так вчинив?

Тема 19. Релігія як сучасне явище

Слово «релігія» походить від латинського «релігіо» й означає «зв'язок». Для богословів релігія – це все те, що зв'язує людину з божественною істотою. Галуззю філософського знання, що досліджує релігію як соціальне явище, закономірності її розвитку є релігієзнавство. Воно виникло у другій половині XIX ст. Сучасне релігієзнавство є комплексом теоретичних та історичних поглядів на релігійну свідомість, як форму свідомості

суспільної, на історичну природу релігії, закономірності її виникнення і розвитку. Теоретичною основою релігієзнавства виступає філософія релігії. Релігієзнавство виходить із того, що релігія — це складне соціальне і культурне явище, яке є найдавнішою формою суспільної свідомості, що відображає дійсність в образах та міфах й утверджує віру в їх реальність. Вона претендує на універсальне відображення дійсності, тобто виступає світоглядом. Сутнісною особливістю релігії є те, що вона являє собою фантастичну форму відображення дійсності, бо головною ознакою будь-якої релігії є віра в надприродне, у потойбічні сили [8, с. 269-272].

Завдання

- 1 До якої з теорій релігії близька точка зору героїні роману Б. Літгла «Кочегарка»: «Мені здається, що багато людей подібні до дітей, - знизала плечима Кріссі. – Вони не можуть контролювати та вести себе раціонально, тому їм необхідна постійна загроза покарання з боку батечка, щоб вони тримали себе в рамках. Саме тому так багато невдах, алкоголіків та наркоманів звертаються до Бога – їм необхідно усвідомлення того, що після смерті вони будуть покарані, інакше ніколи не зможуть кинути те, чим займаються. Їм необхідно, щоб їх тримали у шорах».
- 2 Проаналізуйте наведену цитату: «Релігійна одержимість – це один з небагатьох способів відповідати на забаганки світу, тому що вона повністю виключає випадковість. Для дійсно віруючого все відбувається з певною метою» (С. Кінг «Протистояння»).
- 3 У відеогрі «Brink», присвяченій боротьбі поліції та повстанців у мегаполісі майбутнього, над однією з брам є напис «Іштар». Як його можна пояснити з точки зору знань по історії релігії?
- 4 Проаналізуйте оповідання Джорджа Мартіна «Хрест та дракон» і теорію походження релігії, що викладена там.
- 5 Одна інопланетна цивілізація з аніме вважала, що культура, яка має релігію, є незрілою. Чи можна погодитися з цим твердженням?

- 6 Проаналізуйте висловлювання письменниці Урсули Ле Гуїн: «Якщо було б твердо доведено, що Бога не існує, то не існувало би і релігії. Втім, якщо б існували чіткі докази, що Бог існує, релігії теж не було б...».
- 7 Прокоментуйте вислів Ф. Ніцше: «Сильніше за все ненавидить віруючий не вільний розум, а новий розум, що володіє новою вірою» [4, с. 256].
- 8 Проаналізуйте цитату з твору французького письменника-фантаста Анрі Рюелана: «Людям притаманно вірити у щось, що вище їх».
- 9 «Як могли люди вірити у богів, які закликали одночасно любити ближніх та знищувати невіруючих? Як можна вірити у те, чому немає доказів? Невже хтось і справді здатний увірувати в чудеса, що відбувалися в давній давнині, але чомусь не повторилися на його пам'яті?» (Брендон Сандерсон «Герой віків»). Прокоментуйте.
- 10 Проаналізуйте релігію з вигаданого всесвіту (наприклад, Вестерос або Warhammer 40 000).
- 11 Прокоментуйте вислів Ф. Ніцше: «Віруючий знаходить свого природного ворога не у вільнодумній, а у релігійній людині» [3, с. 85].
- 12 «Коли йдеться про питання релігії, люди беруть на себе гріх винахідливої нещирості та інтелектуальної некоректності» (З. Фрейд). Чи можна погодитися з цією думкою [10, с. 321]?
- 13 Поміркуйте над тим, у якому напрямі розвивалася би історія, якби князь Володимир замість християнства державною релігією Київської Русі оголосив іслам?
- 14 Поміркуйте над тим, у якому напрямі розвивалася історія, якби князь Володимир замість православного християнства прийняв би католицизм?
- 15 Чи можна побачити сліди первісних релігійних уявлень (анімізму, фетишизму, тотемізму) у сучасних релігійних віруваннях?

Задачі на загальні філософські питання

1 Головний герой роману С. де Кампа «Башта гоблінів» Джоріан плив на кораблі разом із своїм супутником-мудрецем. Корабель також перевозив рабинь. Коли виявилось, що рабинь замовили відставні кати, щоб згадати минулі часи своєї праці, Джоріан вирішив врятувати дівчат. Його супутник заперечував, що рабині є законною власністю своїх хазяїв, і вкрасти їх – це злочин. Хто був правий в цій суперечці?

2 Який філософський сенс фільму «Легенда про Зеленого лицаря»? Які філософські концепції там можна побачити?

3 Проаналізуйте наступну історію, вкажіть, який її сенс і як можна владнати цю суперечку.

До мудреця звернувся селянин похилого віку, розказав, що він посперечався із сусідом і виклав суть їх розмови. Селянин запитав: «Хто правий?»

Мудрець відповів: «Ти правий!»

Через деякий час до мудреця прийшов сусід селянина, виклав своє бачення суперечки і запитав: «Хто правий?»

Мудрець відповів: «Ти правий!»

«Як же так, – запитала дружина мудреця, – перший правий і другий теж правий?»

«І ти права, дружино!» – відповів їй мудрець [13, с. 237].

4 Поїзд без гальм мчить на п'ятьох людей, прив'язаних до рейок. Якщо поїзд не зупинити, усі п'ятеро загинуть. Але поруч із вами стоїть незнайомий товстун. Якщо ви скинете його з моста, він звичайно загине, але його тіло зупинить поїзд і врятує життя п'яти людей. Вбили б Ви товстуна?

5 Прокоментуйте такий вислів: «Висловлювати судження, не розуміючи того, на підставі чого воно виникло, – значить впадати в оману. Це подібно тому, коли людина з міцними ногами вирушає в дорогу неходженою стежкою, не знаючи напрямку. Він заблудиться і змушений буде стояти і чекати (поки не вкажуть йому напрямок). Тому судження варто застосовувати, виходячи з родової подібності предметів. Якщо будувати судження, не встановлюючи родової подібності предметів, то це неодмінно приведе до омани» (Мо-Цзи) [13, с. 23].

Список літератури

- 1 Брінкман С. Зупинись! як протистояти культу самовдосконалення і бути щасливим. Харків: Віват, 2020. 176 с.
- 2 Історія філософії в її зв'язку з освітою: підручник / І. Г.Волинка, В. І. Гусєв та ін. Київ: Каравела, 2006. 480 с.
- 3 Ганаба С. О. Філософія: практикум для самостійної роботи студентів. Кам'янець-Подільський: Буйницький, 2011. 93 с.
- 4 Кунцман П., Буркард Ф-П., Відман Ф. Філософія. Dtv-atlas. Київ: Знання-Пресс, 2002. 271 с.
- 5 Лебедев В. О. Анатомія масової культури: монографія. Харків: Вид-во «Форт», 2010. 164 с.
- 6 Лебедев В. О., Павлов В. І. Словник найбільш уживаних термінів з філософії, логіки, етики, естетики та релігієзнавства. Харків: УкрДУЗТ, 2019. 160 с.
- 7 Максюта М. Є., Соколова О. М. Філософсько-науковий практикум: контрольні запитання, вправи, тести. Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, Гуманіт.-пед. ф-т. Херсон: Олді-плюс, 2020. 257 с.
- 8 Петрушов В. М., Толстов І. В. Філософія: нормативний курс: навч. посіб. Харків: УкрДАЗТ, 2013. 341 с.
- 9 Практикум з курсу «Філософія». Харків: ХДЕУ, 2004. 116 с.
- 10 Філософія як історія філософії: підручник / за заг. ред. В. І. Ярошовця. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 648 с.
- 11 Філософія, політологія, соціологія: практикум для самостійної роботи студентів. Київ: КНУТД, 2017. 259 с.
- 12 Філософія. Кредитно-модульний курс: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Харків: НФаУ: Золоті сторінки, 2014. 472 с.
- 13 Хоменко І. В. Логіка: практикум: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 240 с.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
до виконання вправ та практичних завдань
з дисципліни
«ФІЛОСОФІЯ»

Відповідальний за випуск Количева Т. В.

Підписано до друку   2022 р.
Умовн. друк. арк. 1,5. Тираж   . Замовлення №   .
Видавець та виготовлювач Український державний університет
залізничного транспорту,
61050, Харків-50, майдан Фейєрбаха, 7.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6100 від 21.03.2018 р.